

پژوهش در عمل

کلید واژه‌ها:
پژوهش، یادگیری،
آمادگی، تشخیص،
تغییر، ارزیابی.

وراه‌های توسعه آن در آموزش و پرورش

شهاب فطین
کارشناس ارشد رشته مشاوره،
مدرس مراکز تربیت معلم استان اردبیل

تحقیقات آموزشی رسمی و آکادمیک با دنیای واقعی و ملموس تدریس و یادگیری بیشتری می‌شود [گویا، ۱۳۷۲]. وجود روزافزون مشکلات و مسائل آموزشی و رفتاری دانش‌آموزان از یک سو و مسئله جدایی پژوهش‌های رسمی و دانشگاهی از عمل آموزش و پرورش از سوی دیگر، باعث شده پژوهش در عمل اهمیت و ضرورت یابد و روزبه‌روز بر انجام آن در محیط‌های آموزشی و پرورشی تأکید شود [مهرمحمدی، ۱۳۷۹].

معلمان در میان دست‌اندرکاران نظام آموزشی، بیشترین سهم و مسئولیت را در تحقق اهداف آموزشی و پرورشی دارند، چون به طور مستقیم در فرایند یاددهی - یادگیری در کلاس درس درگیرند. براین اساس، انتظارات آموزشی و پرورشی در صورتی واقعیت می‌یابد که خود معلمان در شناخت مسائل مربوط به آموزش و یادگیری

پژوهش در عمل، نوع خاصی از تحقیقات علمی است که بر مسائل و مشکلات «این‌جا»، «اکنون» و «همین موقعیت» متمرکز است و برای دست‌یابی به راه‌حل‌های مسئله حاضر تأکید دارد [نادری و سیف نراقی، ۱۳۷۳]. این نوع از تحقیق توسط خود افراد درگیر در یک مسئله و برای حل آن انجام می‌گیرد. عمل، محور اساسی آن است. یعنی این‌که افراد، عمل خود را در حین کار و فعالیت مورد پژوهش قرار می‌دهند. هدف اصلی این پژوهش، بهینه‌سازی امور، حل مشکلات و موانع کاری، تغییر در وضعیت موجود و تبدیل آن به وضعیت مطلوب است [قاسمی پویا، ۱۳۸۱].

امروزه بسیاری از نظام‌های آموزشی، پژوهش در عمل را جزو آموزش‌های ضمن خدمت معلمان خود قرار داده‌اند، زیرا روزبه‌روز نگرانی معلمان از عدم ارتباط

■ اگر معلمان این روش پژوهشی را یاد بگیرند و در عمل برای حل مسائل آموزشی و پرورشی از آن استفاده کنند، خیلی از معضلات آموزشی موجود رفع می شود، افت تحصیلی کاهش می یابد، مشکلات رفتاری دانش آموزان حل می شود

انتخابی، بررسی و نقد می شوند تا به درستی انتخاب شوند.

۳. **مرحله تغییر:** در این مرحله، محقق راه حل های انتخابی را در موقعیت و شرایط آموزشی و یادگیری اعمال می کند. در حین ایجاد تغییرات مطلوب، به ارزیابی راه حل ها می پردازد و در صورت لزوم تغییرات لازم را در عمل به وجود می آورد.

۴. **مرحله ارزیابی:** آخرین مرحله پژوهش در عمل، مرحله ارزیابی است. معلم پژوهنده نتایج کار خود را طبق شواهد و اسناد معتبر مورد قضاوت و داوری قرار می دهد و مؤثر شدن اقدام جدید خود را با عینیت و صداقت گزارش می کند. اگر اقدام وی تأثیری در حل مشکل نداشته باشد، بدون هیچ گونه تعصب فردی آن را می پذیرد و دنبال راه حل های دیگری می گردد.

ویژگی ها و خصوصیات معلم پژوهنده

معلم پژوهنده که با انجام پژوهش در عمل و ارائه گزارش آن شناخته می شود، ویژگی های زیر را داراست:

- نسبت به معضلات و مشکلات آموزشی و رفتاری دانش آموزان خود حساس است و برای رفع و حل آن ها احساس مسئولیت می کند.
- در مواجهه با مسائل آموزشی و تربیتی، از نوع بینش علمی برخوردار است.
- از کتمان کردن مشکلات آموزشی کلاس درس خود می پرهیزد و آن را با تمامی وجود می پذیرد.
- در حل مسائل آموزشی و پرورشی با دیگران همکاری نزدیک دارد و به کار گروهی و تیمی معتقد است.
- می کوشد تعصبات شخصی و سلیقه های فردی خود را در تفسیر و ارزیابی مسائل آموزشی دخالت ندهد، بلکه آن ها را عینی تر سازد.
- با فنون و روش های پژوهش آشناست و آن را در عمل به کار می گیرد.
- رازدار است و حقوق افراد درگیر در پژوهش را کاملاً رعایت می کند.
- فرصت نقد از کارهای خویش را به دیگران می دهد.
- از افکار نو و اندیشه های جدید در امر آموزش استقبال می کند.
- دائماً به دنبال تغییر است و از روزمرگی اجتناب می کند.
- در تشخیص مسئله و حل آن، نظام دار می اندیشد و به تمامی ابعاد آن توجه دارد.
- مسائل اخلاقی و اعتقادی را در امر پژوهش رعایت می کند.

راه های توسعه پژوهش در عمل

از جمله ایده های اساسی نظام تعلیم و تربیت این است که هر مدرسه به یک پژوهشکده، هر معلم به یک محقق آموزشی و هر دانش آموز به یک دانشمند کوچک

به طور عملی وارد شده و برای حل آن، به طور آگاهانه و علمی اقدام کنند [مهرمحمدی، ۱۳۷۹]. معلمانی که فرایند تدریس خود و یادگیری دانش آموزان را با رویکرد علمی و پژوهشی مورد توجه قرار می دهند و می کوشند به روش های علمی مسائل و معضلات موجود را حل کنند، هم چون یک پژوهشگر عمل می کنند. با توجه به این امر، پژوهش در عمل، گامی است مؤثر که معلمان از طریق آن می توانند به صورت فردی یا گروهی، عملکرد خود و دانش آموزان را بهتر بشناسند و راه ها و روش های بهبود و اصلاح آن را کشف کنند [بازرگان، ۱۳۷۲]. پژوهش در عمل باعث می شود معلمان واقعیت های موجود را در کلاس درس خود بپذیرند و در جهت تغییر وضعیت نامطلوب به وضعیت مطلوب گام بردارند. علاوه بر آن، پژوهش در عمل، توان برنامه ریزی آموزشی، بالندگی و تحرک حرفه ای را افزایش می دهد، نوآوری و خلاقیت را در حیطه آموزشی موجب می شود و بهترین و مناسب ترین راه برای حل مسائل آموزشی و تربیتی است.

اگر معلمان این روش پژوهشی را یاد بگیرند و در عمل برای حل مسائل آموزشی و پرورشی از آن استفاده کنند، خیلی از معضلات آموزشی موجود رفع می شود، افت تحصیلی کاهش می یابد، مشکلات رفتاری دانش آموزان حل می شود و روزه روز بر کیفیت آموزش و یادگیری افزوده می شود و توان حرفه ای خود معلمان افزایش می یابد.

مراحل پژوهش در عمل

پژوهش در عمل از چهار مرحله عمده تشکیل یافته است که عبارت اند از: ۱. مرحله آمادگی؛ ۲. مرحله تشخیص؛ ۳. مرحله تغییر؛ ۴. مرحله ارزیابی. در زیر به طور خلاصه به هر یک از این مراحل اشاره می شود [قاسمی پویا، ۱۳۸۱].

۱. **مرحله آمادگی:** این مرحله شامل دانش و مهارت هایی است که معلم پژوهنده باید آن ها را دارا باشد تا بتواند پژوهش خود را بررسی و با یک بینش علمی انجام دهد و از دخالت دادن تعصبات شخصی و سلیقه فردی در امر پژوهش اجتناب ورزد. این دانش ها و مهارت ها عبارت اند از: چگونگی برقراری و حفظ روابط اجتماعی و بین فردی، شناسایی گروه های مرتبط با پژوهش، توسعه مهارت های فردی مورد نیاز برای پژوهش و کار با دیگران، ملاحظات عملی و اخلاقی در انجام پژوهش، آشنایی با روش ها و فنون جمع آوری اطلاعات، ثبت و طبقه بندی و چگونگی استفاده از آن ها.

۲. **مرحله تشخیص:** در این مرحله، موضوع و مسئله پژوهش مشخص می شود. محقق با استفاده از فنون و روش های جمع آوری اطلاعات، مسئله ای را که با آن مواجه است، اثبات و روشن می سازد و به توضیح و توصیف وضعیت موجود و حال شرایط آموزشی - یادگیری و در نهایت به تعبیر و تفسیر داده های گردآوری شده می پردازد. در این قسمت، تناقض ها و تضادها از بین می رود و زمینه ارائه راه حل فراهم می شود و راه حل ها و راهکارهای

سهیلا پرویزی (۱۳۵۲)
معلم نمونه کشوری،
هرمزگان

خانم پرویزی متولد شهرستان سسبزوار، تحصیل کرده علوم تجربی در شیراز و شاغل در شهر بندرعباس است. وی که از معلمان فعال استان به شمار می رود، تاکنون موقعیت ها و موفقیت هایی به این شرح داشته است: سرگروه علوم تجربی استان، کسب عنوان معلم پژوهنده استانی در دو دوره، کسب رتبه های استانی و کشوری در مسابقات داستان نویسی در سه دوره، کسب رتبه در مسابقات مقاله نویسی، و کسب رتبه منطقه ای و استانی در دو دوره جشنواره الگوهای برتر تدریس.

معلمانی که شخصاً نواقص و مشکلات جریانی آموزش و یادگیری را به پژوهش می‌گذرانند، به مراتب بهتر و مؤثرتر از تحقیقات رسمی عمل می‌کنند، چون در برخی موارد تحقیقات رسمی جوابگوی حل مسائل و مشکلات درون کلاس نیست

جمیله درساره
معلم برتر استان هرمزگان
(۱۳۶۰)

جمیله درساره متولد کویت ولی تحصیل کرده ایران است. او در دانشکده فنی دکتور شریعتی تهران مهندسی کامپیوتر خوانده و تاکنون در شهرستان بندرعباس به خدمت مشغول بوده است. پارهای از فعالیت‌های او عبارت است از: تألیف کتاب نمونه سؤالات کنکور کاردانی کامپیوتر، مدرس آموزشکده فنی فاطمی، دانشگاه آزاد و دانشگاه علمی کاربردی بندرعباس. وی تاکنون دو بار مقام اول را در جشنواره الگوهای برتر تدریس کسب کرده است. به پاس فعالیت‌هایش، در سال ۸۷ به عنوان معلم تلاشگر استان و در سال ۸۸ به عنوان معلم نمونه شهرستان بندرعباس معرفی شد.

به منظور آگاهی بیشتر و همکاری با معلم پژوهنده.

ب) بُعد انگیزشی: شامل کلیه اقداماتی است که می‌تواند معلمان را برای انجام پژوهش در عمل برانگیزاند و رفتار آنان را به این جهت سوق دهد. برای ترغیب و تشویق معلمان پژوهنده می‌توان اقدامات و فعالیت‌های زیر را انجام داد:

۱. در نظر گرفتن بودجه پژوهشی برای انجام پژوهش در عمل و پرداخت حق‌التحقیق به معلمان پژوهنده.
۲. اعطای بُن کتاب به معلمان پژوهنده برای خرید و تهیه کتاب‌های مورد نیاز با موضوع پژوهش.
۳. تشویق کتبی معلمان پژوهنده در مناطق و نواحی، توسط رؤسای مناطق و نواحی و تشویق کتبی پژوهش‌های برتر توسط مدیران کل آموزش و پرورش استان‌ها.
۴. چاپ اقدام پژوهی‌های انجام یافته در استان در هر سال تحصیلی، با نام و عکس پژوهشگر در یک مجموعه.
۵. امتیازدهی به پژوهش در عمل برای انتخاب معلم نمونه، سازمان‌دهی محل خدمت و ارزش‌یابی از عملکرد در مدرسه.

۶. برگزاری جشنواره معلمان پژوهنده در هر سال تحصیلی و تجلیل از آنان به صورت استانی.

ج) بُعد اجرایی: اقدامات و فعالیت‌هایی را در برمی‌گیرد که بیشتر جنبه سازمانی و اداری دارد. به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. انتخاب پشتیبان پژوهشی و صدور ابلاغ آن در هر منطقه و اعلام برنامه کار و راهنمایی وی به معلمان پژوهنده.
۲. صدور معرفی‌نامه به معلمان پژوهنده برای استفاده از کتابخانه‌های مراکز آموزش عالی، سایت‌های رایانه‌ای و مراکز مشاوره؛ در صورت لزوم.
۳. صدور ابلاغ برای معلم پژوهنده و ارسال به مدارس برای همکاری مدیر و معاونان با وی.
۴. ارسال نامه به مدیران برای همکاری بیشتر با معلمان پژوهنده و فراهم‌سازی شرایط پژوهش.
۵. در اختیار گذاشتن وسایل و ابزار مورد نیاز برای پژوهش از سوی مدارس و ادارات.

منابع

۱. بازرگان، عباس (۱۳۷۲). «اقدام پژوهی و کاربرد آن در تعلیم و تربیت». فصل‌نامه تعلیم و تربیت، سال نهم، شماره ۳ و ۴. تهران.
۲. قاسمی پویا، اقبال (۱۳۸۱). «راهنمای عملی پژوهش در عمل». انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت. تهران.
۳. گویا، زهرا (۱۳۷۲). «تاریخچه تحقیق عمل و کاربرد آن در آموزش». فصل‌نامه تعلیم و تربیت، سال نهم، شماره ۳ و ۴. تهران.
۴. مهرمحمدی، محمود (۱۳۷۹). جستارهایی در پژوهش در قلمرو آموزش و پرورش». انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت. تهران.
۵. نادری، عزت‌الله و سیف‌نراقی، مریم (۱۳۷۳). «روش‌های تحقیق و چگونگی ارزش‌یابی آن». انتشارات بدر. تهران.

تبدیل شود. برنامه‌های معلم پژوهنده همین ایده را دنبال می‌کند. معلمانی که شخصاً نواقص و مشکلات جریانی آموزش و یادگیری را به پژوهش می‌گذرانند، به مراتب بهتر و مؤثرتر از تحقیقات رسمی عمل می‌کنند. چون در برخی موارد، تحقیقات رسمی جوابگوی حل مسائل و مشکلات درون کلاس نیست (مهرمحمدی، ۱۳۷۹). بنابراین، معلمان برای به‌سازی فرایند تدریس خود و یادگیری دانش‌آموزان، نیازمند پرداختن به پژوهش عمل‌نگر هستند [قاسمی پویا، ۱۳۸۱]. حال که پژوهش در عمل، یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر در مقوله تعلیم و تربیت به حساب می‌آید، چگونه می‌توان آن را توسعه داد و کیفی ساخت؟ برای توسعه و کیفیت‌بخشی به اقدام پژوهی‌ها و پرورش و ارتقای معلمان پژوهنده، باید در سه بُعد آموزشی، انگیزشی و اجرایی اقدام شود که در زیر به هر یک از آن‌ها پرداخته می‌شود:

- الف) بُعد آموزشی: شامل کلیه فعالیت‌ها و اقداماتی است که از قبل طراحی شده تا به یادگیری در زمینه پژوهش در عمل در معلمان منجر شود که به قرار زیر است:
۱. تهیه و تدوین جزوه یا کتاب به زبان ساده، همراه با مثال در مورد پژوهش در عمل و توزیع آن در بین شرکت‌کنندگان در برنامه معلم پژوهنده.
 ۲. برگزاری کارگاه آموزشی - حضوری برای معلمان شرکت‌کننده در برنامه معلم پژوهنده به صورت منطقه‌ای و استانی.
 ۳. انتخاب پشتیبان پژوهشی در هر منطقه برای راهنمایی معلمان پژوهنده در مراحل پژوهش.
 ۴. معرفی کتاب و مجله‌های مرتبط با موضوع پژوهش به معلمان پژوهنده، توسط پشتیبان پژوهشی.
 ۵. برگزاری جلسات توجیهی برای مدیران و معاونان مدارس که پژوهش در عمل در مدارس آنان جریان دارد؛